

19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

19th-century Naqshi-Mujaddidi Sheikh Sayyid Muhammad Yahya
Efendi, His Work Entitled Mir'ât al-Mubtadî, and His Views on
Âdâb of Tekke

Zehra SERTER GÖKÇEK

Uzman Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı

Expert Preacher, Presidency of Religious Affairs, Gumushane / Türkiye
zehrasertergokcek@gmail.com ORCID: 0000-0002-7309-2714

Selami ŞİMŞEK

Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Bilim
Dalı

Prof. Dr., Gumushane University, Faculty of Theology, Department of
Sufism, Gumushane / Türkiye

selamisimsek@gumushane.edu.tr ORCID: 0000-0003-4417-1883

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Şubat / February 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 14 Nisan / April 2023

DOI: [10.53683/gifad.1255035](https://doi.org/10.53683/gifad.1255035)

Atıf / Citation: Serter Gökçek, Zehra-Şimşek, Selami. "19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri / 19th-century Naqshi-Mujaddidi Sheikh Sayyid Muhammad Yahya Efendi, His Work Entitled Mir'ât al-Mubtadî, and His Views on Âdâb of Tekke". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 12/24 (Temmuz/July 2023/2): 535-556

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Sûfiler, “terbiye, zerafet ve nezaket” gibi anlamlara gelen edep terimi üzerinde ilk dönemlerden itibaren durmuşlardır. Ancak edebî manasından daha çok amaç ve faydasına odaklanmışlardır. Edebi, zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Tüm davranışlarını belirli kurallar etrafında şekillendirmeye gayret etmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde bu kurallar, tarikat âdâb ve erkânı olarak adlandırılmıştır. Sûfiler, tasavvuf terbiyesinin ve âdâba riayet etmenin önemine işaret ederek bu hususlara uymanın kişiyi Hakk’a ulaştıracağına inanmışlardır. Bu sebeple tasavvuf meclislerine katılanların ve bir şeyhe intisap edenlerin uyması gereken âdâb ve erkân esaslarını anlatan bazı eserler kaleme almışlardır. Müridlere yol gösteren bu eserler Âdâbü’l-mürîdîn, Edebü’l-mürîd, Âdâbü’l-mutaşavvife ve Tarîkatnâme gibi isimlerle adlandırılmıştır. Bu çalışmada tarikat âdâb ve erkânıyla alakalı bir eser yazan 19. yüzyıl Nakşî-Müceddidî şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi ve Mir’âtü’l-mübtedî isimli eseri ele alınacaktır. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi’nin hayatı ve eseri hakkında bilgi verildikten sonra tarikat âdâbına genel anlamda değinilip bunu müteakiben bahse konu olan müellifin tekke âdâbı hakkındaki görüşleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Muhammed Yahya Efendi, Nakşî-Müceddidî, Edeb, Âdâb.

Abstract

Since the early periods, şūfis have focused on the term ādāb, which means “decency, elegance, and courtesy”. However, they focused on the purpose and benefits of ādāb rather than its meaning. They divided the ādāb into two parts: the external and the internal. They tried to shape all their behaviors around certain rules. In later periods, these rules were named as the ādāb (etiquette) and the arkān (order) of the sect. Şūfis pointed out the importance of ṭaşawwuf upbringing and abiding by ādāb and believed that following these would lead a person to the Haq. For this reason, they have written some works describing the principles of ādāb that must be followed by those who attend Şūfî assemblies and those who follow a shaykh. Names such as Ādāb al-Murīdīn, Ādāb al-Murīd, Ādāb al-Mutaşawwifa, and Tarīqatnāma were given to these works that guided the disciples. In this study, Sayyid Muḥammad Yahyā Efendī, one of the 19th-century Naqshī-Mujaddidī shaykhs who wrote a book on the ādāb and arkān of the sect, and his Mir’āt al-Mubtadī will be discussed. After giving information on Sayyid Muḥammad Yahyā Efendī’s life and work, the ādāb of the sect will be mentioned in general, and then the views of Muḥammad Yahyā Efendī on adab and ādāb of tekke will be emphasized.

Keywords: Şūfism, Shaykh Muḥammad Yahyā Efendī, Naqshī-Mujaddidī,

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

Adab, Âdâb.

Extended Summary

Şūfīs have emphasized the concept of ādāb since early times. They took care to shape all their acts around a set of rules that they determined. In the following periods, these rules were named as the ādāb (etiquette) and arkān (order) of the sect. Şūfīs wrote some works describing the principles of ādāb and arkān that must be followed by those who attend Şūfī assemblies and those who belong to a sect.

Sayyid Muḥammad Yaḥyā Efendī (1822-1880) one of the 19th-century Naqshī-Mujaddidī shaykhs, is an author of work on the ādāb and arkān of the sect. In 1848, he became the postnishin of the Muşţafā Pasha Tekke in Otakçılar district near Edirnekapı. Although it is not known exactly what kind of education Yaḥyā Efendī received, it can be said that he studied Islamic sciences based on his work and his close relations with the scientific circles of the period. Yaḥyā Efendī, in addition to his irshād activities, established a printing house in the Muşţafā Pasha Tekke and pioneered the printing of many works between 1862 and 1880. It can be said that Yaḥyā Efendī was a professional presser and was a well-known person among statesmen and scientific circles of his time.

Shaykh Sayyid Muḥammad Yaḥyā Efendī wrote his work Mir'āt al-Mubtadī upon the request of the fellows of the sect to write a work describing the ādāb of the sect. He completed his work on January 16, 1876. The only known manuscript of Mir'āt al-Mubtadī is registered in the IBB Atatürk Library, Rare Works Department, number 1113. This copy is the author's handwritten manuscript. The work has 205 leaves.

In Mir'āt al-Mubtadī, Yaḥyā Efendī handled ādāb by dividing it into two parts as “formal ādāb” and “spiritual ādāb”. In his work, Yaḥyā Efendī first made some explanations about the dervishes who belonged to the tekke and their formal ādāb. According to Yaḥyā Efendī, some dervishes stay in tekke and serve the shaykh all the time, while others come to tekke on the days of dhikr and are busy with their own work on other days.

Muḥammad Yaḥyā Efendī likens the condition of the dervishes in the tekke to that of the Companions of the Prophet in Aşḥāb al-Şuffa. The Companions, purifying their hearts of hatred, enmity, and deceit, came together in love in accordance with the verse of the Qur'ān "Believers are only brothers" (al-Hujurāt 49/10.). Dervishes, too, should abandon worldly

possessions and fame, desire to engage in worshipping Allāh, and put their trust in Him.

According to Yaḥyā Efendī, those who want to stay in a tekke should know that tekkes are not a place built for lazy people to gather and spend time sluggishly. In contrast, tekkes are places to learn the maʿrifah of Allah, which is instrumental in becoming a perfect human being by learning religious sciences and learning formal and spiritual manners. When a task needs to be done in the tekke, the seeker should do it himself as much as he can, without waiting for someone else to do it. Thus, he makes himself ḥalāl what he eats in the tekke. It is important for the seeker to work and earn in accordance with the sharīʿa and to earn his keep in this way.

Yaḥyā Efendī also mentions the principles of ādāb that should be observed during the meal. Some of these principles are starting the meal with basmala, praising Allāh at the end of the meal, eating with the right hand, starting the meal with salt and ending it with salt, taking the bite small and not swallowing it without chewing it, not dispraising the food, not blowing into the food to cool the hot food, after the meal to get up from the table by praising Allāh Almighty with the prayer of the Prophet (pbuh) and then to wash the hands. For Yaḥyā Efendī, dervishes should retreat to their cells after dinner and engage in dhikr, and they should not disturb the dervishes who are busy with dhikr by making noise while walking around the garden of the convent.

Yaḥyā Efendī states that the seeker should consider attending the day of dhikr as an obligatory worship and should prefer being in the service of the convent to his other works. He points out that it is important for the seeker to take it to the lodge and present it as a gift, even if he has a green leaf in his hand on the day of dhikr. According to Yaḥyā Efendī, when the seeker comes to the lodge, if the shaykh gives permission, he should sit there for a while, then go out and greet his brothers in the lodge, and then try to serve the lodge. The seeker should regard this service as a blessing for himself and should praise Allāh, seeing it as an act that will make his murshid pleased with him. Additionally, Yaḥyā Efendī draws attention to the fact that the seeker's show of egotism due to this service will waste his deeds.

Muḥammad Yaḥyā Efendī considers it obligatory for the seeker to pay attention to the ādāb in all these matters. He states that if the seeker is deficient in one of these issues, he should seek forgiveness and should strive to progress on the path of spirituality by continuing his dhikr and avrād.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

Giriş¹

Edep kelimesi lügatte terbiye, zariflik ve nezaket anlamlarına gelmektedir.² Ayrıca her türlü hatadan sakınmayı bilmek anlamında da kullanılmıştır.³ Edep kelimesinin çoğulu olan âdâb kelimesi sözlükte “kişiler arasındaki iyi ilişkileri düzenleyen esaslar”⁴ ve “izlenmesi gereken esaslar, görgü kuralları”⁵ manasına gelmektedir. Tasavvufta ise edep sâlikin ifrat ve tefrit arasındaki sınırı korumaya riayet ederek orta bir yol tutmasıdır.⁶ Sûfîler edep hakkında bazı açıklamalar yapmışlardır. Ebu'l-Abbâs b. Atâ'ya “Edebin ne olduğu” sorulduğunda “Güzelliklere vâkıf olmaktır. Allah ile ilişkilerinde, gizli âşikâr, edep üzere bulunmaktır. Eğer bunu yapabilirsen edep ehli sayılırsın”⁷ cevabını vermiştir.

Mutasavvıflar, meclislerinde hazır bulunanların, bir şeyhe veya tarikata müntesip olanların uymaları gereken âdâb ve erkân esaslarını anlatan eserler yazmışlardır. Dervişlere yol gösteren bu eserler *Âdâbü'l-mürîdîn*, *Edebü'l-mürîd*, *Âdâbü'l-mutasavvıfe*, *el-Vesâya* ve *Tarîkatnâme* isimlerini taşımaktadır. Müridlerin âdâbı konusunu müstakil olarak ele alan eserlerden ilki Yahyâ b. Muâz er-Râzî'nin *Kitâbü'l-mürîdîn*'idir. Yine Hâris el-Muhâsibî'nin *Âdâbü'n-nüfûs* ve Hakîm et-Tirmizî'nin *Âdâbü'l-mürîdîn* adlı eserleri bu meyanda zikredilebilir. Müridlerin âdâbı konusu Serrâc'ın *el-Lüma*, Kuşeyrî'nin *er-Risâle*, Hücvîrî'nin *Keşfü'l-mahcûb* ve Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kütü'l-kulûb* isimli eserlerinde bir bölüm olarak ele alınmıştır. Müridlerin âdâbı konusunda yazılan en meşhur eser ise Ebü'n-Necîb Ziyâeddîn es-Sühreverdî'nin *Âdâbü'l-mürîdîn*'idir. Şehâbeddin es-Sühreverdî ise *Avârifü'l-ma'ârif* adlı eserinde müridlerin hankâh ve ribâtlarda uyması gereken edep ve erkânı geniş bir şekilde ele almıştır. Nakşibendiyye tarikatı

¹ Bu çalışma Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda devam etmekte olan “Şeyh Muhammed Yahyâ Efendi ve *Mir'âtü'l-mübtedî* Adlı Eseri, İnceleme-Metin” başlıklı doktora tezimizden hareketle hazırlanmıştır.

² Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), “edb”, 1/86; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), “edb”, 1/206.

³ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403/1983), “edb”, 15.

⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), “Âdâp”, 22.

⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), “Âdâb”, 30.

⁶ Abdürrezzak Kâşânî, *Letâ'ifu'l-a'lâm fi işârâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), “Edeb”, 46.

⁷ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 164-165.

müridlerinin riayet etmesi gereken esasları ele alan eserlere ise Muhammed b. Abdullah el-Hânî'nin *el-Behcetü's-seniyye* ve Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî'nin *el-Hadîkatü'n-nediyye fî âdâbi tarîkatî'n-Nakşibendiyye* adlı eserleri örnek gösterilebilir.⁸

Bu çalışmada tarikat âdâb ve erkânıyla alakalı bir eser yazan 19. yüzyıl Nakşî-Müceddidî şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi ve *Mir'âtü'l-mübtedî* isimli eseri ele alınacaktır. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin hayatı ve eseri hakkında bilgi verildikten sonra tekke âdâbı hakkındaki görüşleri üzerinde durulacaktır.

1. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi ve Hayatı

Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin hayatı hakkındaki malumat eserinde kendisiyle ilgili verdiği bilgilerle ve arşiv/mecmualardaki kayıtlarla sınırlıdır. Eldeki bu bilgiler ise ne yazık ki onun hayatını kronolojik bir bütünlük içinde sunmaktan uzaktır. Seyyid Muhammed Yahya Efendi, 1822'de İstanbul'da doğmuştur.⁹ Babası, Edirnekapı yakınlarındaki Otakçılar mevkiinde bulunan Mustafa Paşa Tekkesi postnişinlerinden Nakşî-Müceddidî Şeyhi Seyyid Mustafa Efendi'dir. Ailesi, İstanbul'da ikamet etmekle birlikte aslen Silistrelî'dir. Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin babası Şeyh Seyyid Mustafa Efendi 1832'de vefat etmiştir. Merhum şeyhin yerine büyük oğlu Seyyid Ahmed Efendi postnişin olmuştur. Ailenin bu dönemde Osmanlı sarayı ile ilişkilerinin iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Nitekim Şeyh Seyyid Ahmed Efendi, II. Mahmud'un kızı Sâliha Sultan'ın 1834'te Çırağan Sarayı'ndaki düğününe davet edilen tekke şeyhlerinden birisidir. Padişah bu merasim sırasında diğer tekke şeyhlerine ihanda bulunduğu gibi Şeyh Seyyid Ahmed Efendi'ye de 350 kuruş atıyye vermiştir.¹⁰ Şeyh Seyyid Ahmed Efendi'nin 1848'de vefatından sonra kardeşi Seyyid Muhammed Yahya Efendi postnişin olmuştur.¹¹ Seyyid Muhammed

⁸ Süleyman Uludağ, "Âdâbü'l-Mürîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/336-337.

⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Kamil Kepeci [KK.d.]*, No. 6290, 290.

¹⁰ Mehmet Arslan, "Müellifi Bilinmeyen Sürnâme I", *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, mlf. Anonim (İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2011), 7/183-196; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980), 129-130.

¹¹ Zâkir Şükrî Efendi, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche*, (Mecmu'a-ı Tekaya), haz. Mehmet Serhan Tayşi - Klaus Kreiser (Freiburg: y.y., 1980), 53; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Ali Aktan - Abdülkadir Yuvalı - Mustafa Keskin (İstanbul: Sebül Yayinevi, 1995), 1/274; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan Tarihi* (İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 1996), 71; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 285; M. Şefik Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri*

Yahya Efendi şeyh olduğu sırada 26 yaşındadır.

Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin tam olarak nasıl bir eğitim aldığı bilinmemekle birlikte kaleme aldığı eserinden ve dönemin ilim muhitleriyle olan yakın ilişkilerinden hareketle İslamî ilimler tahsil ettiği söylenebilir. Kendi ifadesine göre amelde Hanefî mezhebine, itikatta ise Mâtürîdî mezhebine mensuptur.¹² Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, dervişlerden Osman Nuri Efendi'nin kız kardeşi ile evlenmiştir.¹³ Ancak aile hayatıyla ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mustafa Paşa Tekkesi'nde bir matbaa kurarak 1862-1880 yılları arasında birçok eserin basılmasına öncülük etmiştir. Şeyh Yahya Efendi Matbaası/Yahya Efendi Matbaası olarak bilinen bu basımhane özellikle 1870-1877 yılları arasında faal olarak çalışmıştır. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, tekke içinde kurduğu bu matbaada tespit edebildiğimiz kadarıyla 113 adet eser basmıştır. Bu rakam, döneminde faal olan diğer dört tekke matbaasında basılan eserlerle kıyaslandığında oldukça fazladır. Şeyh Yahya Efendi Matbaası'nda basılan 113 adet eserin 41 adedi dinî eser kategorisine girmekte olup diğerleri farklı alanlarla alakalıdır. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, muhtemelen matbaacılık işini, postnişini olduğu tekkesinin masraflarını karşılamak için yapmış olmalıdır.¹⁴ Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin bu teşebbüsü, eserinin birçok yerinde dile getirdiği "kişinin çalışarak helal kazanç peşinde koşması gerektiği"¹⁵ söylemine uygun düşen bir eylemdir. Bu da Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin müntesiplerine tavsiye ettiği şeyleri kendi hayatına da tatbik eden bir şeyh olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca 19. yüzyılda İstanbul'daki birçok tekkenin ekonomik olarak devlete bağımlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin diğer tekke postnişinlerine kıyasla bu konuda farklı bir yol izlediği görülmektedir. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin irşad faaliyetlerine ilaveten tekkede matbaacılıkla da meşgul olması, tekkelerin miskin kişilerin mekân olduğu tezine anti-tez olarak gösterilebilecek bir örnek teşkil etmektedir. Zaten

(İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016), 270; Mehmed Akif Köseoğlu, *İstanbul'un 100 Tekkesi* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2016), 71.

¹² Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, 001113), 204b.

¹³ BOA, KK.d., No. 6290, 290.

¹⁴ Muharrem Varol, "19. Yüzyıl İstanbulu'nda Bazı Tekkelerin Matbaacılık Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* 42 (2013), 332-338.

¹⁵ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 12a, 18b, 40b, 41a, 101b.

kendisi de eserinde “tekkelerin tembел kişilerin toplanıp miskince vakit geçirmesi için inşa edilmiş bir mekân olmadığı”¹⁶ uyarısında bulunarak birtakım kişilerin tekkeler hakkındaki menfi görüşlerinden rahatsızlığını bir ölçüde dile getirmiştir. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, aynı zamanda bu matbaa sayesinde birçok kişiye iş imkânı sağlamıştır. Nitekim son devir Osmanlı âlim ve yazarlarından Bereketzâde İsmail Hakki ve ders arkadaşı Cumalı Mustafa Efendi talebelik yıllarında bir süre bu matbaada musahhihlik yapmışlardır.¹⁷

Bu bilgilerden hareketle Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin matbaacılığı profesyonel olarak icra ettiği ve dönemindeki devlet adamları nezdinde ve ilim muhitlerinde bilinen bir zât olduğu söylenebilir. Nitekim dönemin şeyhülislamlarından Meşrebzâde Mehmed Arif Efendi'nin Karaca Ahmed'te bir aile mezarlığı olmasına rağmen Otakçılar mevkiinde bulunan Mustafa Paşa Tekkesi haziresine defnedilmesi, kendisinin bu tekkeye yakınlığı, intisabı veya Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'yle muhtemel ilişkisiyle ilgili olabilir. Yine 19. yüzyılda şeyhülislamlık yapan Mehmed Refik Efendi için burada bir kabir hazırlanması, bu tekkenin veya bir başka açıdan bakıldığında Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin meşihat makamıyla iyi ilişkiler içinde olduğunu akla getirmektedir.¹⁸

Arşivde bulunan 1868 tarihli tekke yoklama defterinden anlaşıldığına göre Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin Halil Efendi b. es-Seyyid Ahmed isimli bir halifesi bulunmaktadır. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin babası, abisi ve kendisinin tekkede birbirlerini müteakiben postnişin oldukları göz önünde bulundurulduğunda Halil Efendi b. Seyyid Ahmed'in bu aileye mensup olması muhtemeldir. Nitekim Halil Efendi'nin babasının isminin Seyyid Ahmed olması, Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin abisi Şeyh Seyyid Ahmed Efendi'yi akla getirmektedir. Bu ihtimalin doğru olması halinde Halife Halil Efendi'nin, Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin yeğeni olması muhtemeldir. Yoklama defterine sonradan düşülen bir nota göre Halil Efendi 5 Temmuz 1872'de Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'den önce vefat etmiştir.¹⁹

¹⁶ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 11a.

¹⁷ Bereketzâde İsmail Hakki, *Yâd-ı Mâzî*, haz. Mümtaz Habib Güven (İstanbul: Nehir Yayınları, 1997), 39-40.

¹⁸ Varol, “19. Yüzyıl İstanbulu'nda Bazı Tekkelerin Matbaacılık Faaliyetleri”, 334-335; Zeynep Altuntaş, “Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şatırzade/Meşrebzade Mehmed Arif Efendi”, *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, ed. Şenol Saylan - Betül Saylan (İstanbul: Değişim Yayınları, 2016), 69-70.

¹⁹ BOA, *KK.d.*, No. 6290, 290.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin ölüm tarihi ise 8 Ocak 1880'dir.²⁰ Şeyh Efendi, vefat ettiği sırada 58 yaşındadır. Son devir biyografi yazarlarından Mehmed Süreyya'ya göre Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi ve ailesinin kabirleri Mustafa Paşa Tekkesi'nin haziresinde bulunmaktadır.²¹

1.1. Eserin İsmi

Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, elyazmasının ser-levhasında kayıtlı olan "Hâzâ Kitâbu Mir'âtü'l-mübtedî" ibaresinden anlaşılacağı üzere eserine Mir'âtü'l-mübtedî ismini vermiştir.²² Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, elyazmasının sebab-i telif kısmındaki "bu mecmû'anın kütüb-i müte'addideden cem'ine mübâderet olunup Mir'âtü'l-mübtedî ismi ile tevessüm olundu" ifadeleriyle eserin ismini bir kez daha belirtmiştir.²³ Ayrıca esere takdim yazısı yazan son dönem Osmanlı devlet adamlarından Selanik Vilayeti Kapı Kethüdası Raşid Efendi de söz konusu takrizindeki "işbu Mir'âtü'l-mübtedî ismiyle müsemma ve belki âyine-i müntehâ dinmeğe şâyân ve ahrâ olan te'lîf-i celîl ve tasnîf-i bî-adîlinde..." ifadeleriyle eserin ismine işaret etmiştir.²⁴

Esasında Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin çalışmasına verdiği bu isim, eseri yazma amacına ve eserin muhtevasına da uygundur. Nitekim Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi eserini, Nakşibendiyye tarikatına yeni intisap eden dervişlere, bu yolda yürürlerken rehberlik etmesi niyetiyle kaleme almıştır. Şüphesiz, lügatte "ayna" anlamına gelen "mir'ât"²⁵ ve "bir şey öğrenmeye yeni başlayan, acemi" manasına gelen "mübtedî"²⁶ kelimeleriyle oluşturulan Mir'âtü'l-mübtedî isimlendirmesi eserin yazılma amacına ve içeriğine muvafık bir başlık olmuştur.

²⁰ Zâkir Şükri Efendi, *Mecmu'a-ı Tekaya*, 53; Mehmed Süreyya eserinde Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin ölüm tarihinin 14 Mart 1874 olduğunu ileri sürmektedir, bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, I/274. Ancak Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin 1862-1880 tarihleri arasında matbaacılık yaptığına dair kayıtlar olması ve Mir'âtü'l-mübtedî isimli eserini 16 Ocak 1876 tarihinde tamamlaması bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir.

²¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, I/274.

²² Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 1b.

²³ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 3b.

²⁴ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, 001113), 205b.

²⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2006), "mir'ât", 652.

²⁶ Devellioğlu, "mübtedî", 702.

1.2. Eserin Telif Sebebi ve Tarihi

Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî*'yi kaleme alma sebebini eserin mukaddime kısmında açıklar. Buna göre Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Edirnekapı dışındaki Otakçılar mevkiinde bulunan Mustafa Paşa Tekkesi'nde ihvanıyla sohbet halinde iken garip bir kişi dergâha gelerek sohbet meclisine dâhil olur. Bir müddet sonra bu garip zat, Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'ye tarikat âdâb ve erkânıyla alakalı bazı sorular yöneltir. Şeyh Efendi tarafından bu sorular detaylı ve dikkatli bir şekilde cevaplanır. Ancak bu zat, delil olarak kullanılamayacak nitelikteki bazı sözlerle kendisine verilen cevaplara karşı çıkar. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, bu itiraza da makul cevaplar vererek açıklamalar yapar.²⁷

Bir süre sonra, mecliste hazır bulunan ihvandan bazı kişiler Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'ye hitaben sûfilerin şimdiye kadar birçok eser yazdıklarını, ancak bu zatların mânevî rütbelerinin yüksek olmasından ötürü eserlerinde daha derin meseleleri ele aldıklarını ve yolun başında olan sâliklerin ihtiyacı olan âdâb meselelerini kısaca anlattıklarını söylerler. İhvan bu konuşmanın devamında Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'den kendileri gibi yola yeni çıkan dervişlere lazım olan tarikat âdâbını anlatan bir eser yazmasını isterler. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi tevazu göstererek kendisinin buna güç yetiremeyeceği söyler. Ancak ihvanın bu konudaki ısrarına dayanamayarak klasik tasavvuf kitaplarından istifade ederek tasavvuftaki âdâb ve erkân konularını anlatan *Mir'âtü'l-mübtedî* isimli eserini kaleme almaya başlar.²⁸

Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin eserini tam olarak ne zaman yazmaya başladığı bilinmemektedir. Kendisi 1848 tarihinde Mustafa Paşa Tekkesi postnişini olduğuna göre *Mir'âtü'l-mübtedî*'yi bu tarihten sonraki bir zamanda yazmaya başlamış olmalıdır. Eserin yazımının tamamlandığı tarih ise 16 Ocak 1876'dır.²⁹

1.3. Eserin Nüsha ve İmla Özellikleri

Mir'âtü'l-mübtedî'nin bilinen tek yazma nüshası İBB Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümü 1113 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüsha aynı zamanda müellif hattıdır. Eser 29x20 cm ebatındadır. Eser umumiyetle siyah mürekkeple yazılmış olup başlıklarda ve ifade başlarında kırmızı mürekkep

²⁷ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 1b-3b.

²⁸ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 3b.

²⁹ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 204b.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

kullanılmıştır. Yazmanın sayfalarında metni içine alan ve mavi mürekkep kullanılarak tek çizgi ile çizilmiş bir çerçeve bulunmaktadır. Eser düzgün bir nesih hatla yazılmıştır. Metin genel itibariyle harekesiz olmakla birlikte Arapça ifadelerin bulunduğu bazı kısımlar harekelidir. Elyazmasının ferağ kaydının bulunduğu son kısımda yer alan 18 beyitlik manzume hariç tutulursa eserin tamamı mensurdur. Yazmanın varak numaraları sonradan Latin rakamları kullanılarak verilmiştir. Ancak varak numaraları yazılırken 188. varaktan sonraki sayfaya sehven 199 numarası verildiği için bu kısımdan itibaren varak numaraları hatalıdır. Bu sebeple eserin son varağında yazılı olan 215 rakamı eserin gerçek varak sayısı değildir. Hatanın yapıldığı kısımdan itibaren rakamlar düzeltilindiğinde eserin gerçek varak sayısının 205 olduğu görülmektedir. Eserdeki satır sayıları da aynı değildir. Bazı sayfalar 17 satır, bazı sayfalar 18 satır, bazı sayfalar ise 19 satırdır.

Tek nüsha olarak günümüze ulaşan elyazması, muhtemelen temize çekilmediği için az da olsa metinde bazı imla hataları bulunmaktadır. Bu imla hataları çoğunlukla harflerin noktalarının konulmaması veya fazladan konulmasıyla alakalıdır. Bazıları ise kelimelerdeki harflerin yazımında sıraya dikkat edilmemesinden veya harflerin yazılmasının unutulmasından kaynaklanmıştır.

2. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin Edep ve Tekke Âdâbı Hakkındaki Görüşleri

2.1. Edep/Âdâb

Muhammed Yahya Efendi, edep kelimesinin Arapça kökenli olduğunu ve lügatte tüm hatalardan uzak durmaya çalışmak anlamına geldiğini söylemektedir. Yahya Efendi, bazı âlimlerin edebi “zâhirî güzel ahlâk” olarak tanımladığını, âriflerin ise “bâtınî güzel ahlâk” şeklinde tarif ettiklerini belirtmektedir. Fakihlerin edebi sünnete uygun davranış olarak açıkladıklarını söyleyen Yahya Efendi, âriflerin ise edebi şeriatın ve tarikatın esaslarını korumak olarak kabul ettiklerini ifade etmektedir. Yine iffet, zerafet, nezaket, adalet, güzel davranış, güzel ahlâk ve iyi vasıflar gibi şeriata ve akla uygun olan fiil ve sözlerin edepten kabul edildiğini söylemektedir.³⁰

Muhammed Yahya Efendi “Allah’a giden yollar, mahlukâtın nefesleri sayısındadır”³¹ sözünden hareketle kişiyi Allah’a ulaştıran sayısız yol olduğunu ifade etmektedir. Kendisi bu yollardan Nakşibendiyye tarikatına

³⁰ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 7b.

³¹ Necmüddin Kübra, *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*, çev. Mustafa Kara (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), 35.

müntesip olduğundan Nakşî âdâbının esasları hakkında bilgi vermektedir. Yahya Efendi'ye göre, Nakşibendiyye tarikatı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine uymak, azîmet ile amel etmek, bid'at ve ruhsatlardan kaçınmak esası üzerine kurulmuştur. Zâhiren ve bâtinen Kur'ân ve sünnete uymak, selef-i sâlihinin eserlerini rehber edinmek tarikatın temel esaslarındanıdır. Her ilim için olduğu gibi tarikat ilmi için de bir öğreticiye ve irşad eden bir mürebbiye ihtiyaç vardır. Allah dostları, içinde buldukları mertebeye kendi başlarına ulaşmamıştır. Hepsi kendilerine bir şeyh edinmiştir.³²

Muhammed Yahya Efendi, tarikattaki en önemli hususun terbiye olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Beni Rabbim terbiye etti ve benim terbiyemi güzel yaptı*"³³ hadisi ile "*Peygamber size ne verdiyse onu alın*"³⁴ meâlindeki âyetin terbiye hususunda delil olduğuna dikkat çekmektedir.³⁵

Muhammed Yahya Efendi'ye göre sûfiler edebi "edeb ma'allâh", "edeb ma'a Resûlillâh", "edeb ma'a ehlillâh" ve "edeb ma'a halkillâh" olmak üzere dört kısma ayırmıştır. "Edeb ma'allâh"; âdâb-ı zâhirî ve âdâb-ı bâtinî olarak iki kısımdan müteşekkildir. Yahya Efendi, sûfilerin âdâb-ı zâhirî ve âdâb-ı bâtinî hakkındaki şu açıklamalarına yer vermektedir. Âdâb-ı zâhirî, şeriata uygun hareket ederek, İlâhî emir ve yasaklara riayet edip devamlı abdestli bulunmaya çalışarak her an kulluğa hazır olmaktır. Âdâb-ı bâtinî ise Allah'ı zikretmek ve tefekkür etmek suretiyle kişiyi Allah'tan uzaklaştıran her düşünceden kalbi muhafaza ederek Allah sevgisi ile meşgul olmaktır. Muhammed Yahya Efendi, "*O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka*"³⁶ meâlindeki âyette bu mertebeye işaret olduğuna dikkat çekmektedir.³⁷ Yahya Efendi'ye göre "edeb ma'a Resûlillâh" ise zâhirî ve bâtinî edep olarak iki kısma ayrılmaktadır. Zâhirî kısmı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine uymak ve ahlâkı ile edeplenmek, bâtinî yönü ise kalbin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sevgisi ile dolu olarak zorluk ve kolaylık durumlarında sünnete uymaktır.³⁸

Muhammed Yahya Efendi, "edeb ma'a ehlillâh"ın zâhirî yönünü açıklarken, şeyhin huzurunda çok konuşmamak, bir soru sorulmadıkça

³² Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 7a.

³³ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *el-İmta' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti's-semâ'*, thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâ'il eş-Şâfi'î (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 97.

³⁴ *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, 2012, el-Haşr 59/7.

³⁵ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 7a.

³⁶ eş-Şu'arâ 26/88-89.

³⁷ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 7b-8a.

³⁸ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 8a.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri*

konuşmaya istek duymamak, yersiz yere gülmemek, tartışmadan kaçınmak, tarikat âdâbına uygun olmayan davranışlardan sakınmak ve tüm davranışlarında şeyhe itaat etmek gibi hususlara dikkat çekmektedir. Yahya Efendi, bâtinî âdâbı ise sâlikin şeyhine sürekli muhabbet ve bağlılık halinde olup onun hiçbir emrine itiraz etmemesi şeklinde açıklamaktadır. Sâlikin her günahının affolunabileceğini ancak şeyhine itiraz etmenin affolunmayacak günahlardan sayıldığını ifade eder. Yahya Efendi, şeyhe itiraz etmenin kişiyi bâtinî zevkten alıkoyacak bir durum olduğuna da dikkat çeker. Tarikatta hedefe en hızlı şekilde ulaşmak için şeyhin izinden gidilmesi gerektiğini söyler.³⁹ Yahya Efendi, kişinin şeyhi vasıtası ile tarikattaki hedefine ulaşmasının sürekli şeyhinin huzurunda olup hiçbir amelinde kendisine karşı gelmemek gibi bazı şartlarının olduğunu ifade eder. Eğer kişi şeyhinin kötü bir haline şahit olursa bunu iyiye yorup bu halde bir hikmet olduğunu düşünmelidir. Sâlik, şeyhinin elinde, ölünün gassalın elinde olduğu gibi ol anlayışıyla idrak ve iradesini ortadan kaldırmalı ve “Mürid, iradesi olmayan kişidir”⁴⁰ söylemini esas alıp şeyhinin fikrinden başka bir fikri kabul etmemeli ve kurtuluşu sadece mürşidinde görmelidir.⁴¹

Muhammed Yahya Efendi, “edeb ma'a halkillâh”ı ise büyüklere hürmet, küçüklere şefkat, hastaları ziyaret, fakirlere ihsan, insanlara sıdk ve ihlâsla davranma, halkın rahatı ve huzuru için kendi rahatını terk etmek şeklinde kısaca açıklar.⁴²

2.2. Âdâb-ı Sûrî ve Âdâb-ı Mânevî

Muhammed Yahya Efendi'ye göre dervişlerin bilmesi gereken iki çeşit âdâb vardır. Bunlardan biri “sûrî âdâb”, diğeri ise “mânevî âdâb”tır. Yahya Efendi, bu şekilde âdâbı iki kısma ayırdıktan sonra tekkeye müntesip olan dervişlere ve özellikle onların sûrî âdâbına dair bazı açıklamalar yapar. Yahya Efendi'ye göre bazı dervişler tekkede kalarak sürekli şeyhin hizmetinde bulunurlarken bazıları ise mukabele günleri tekkeye gelip diğer günlerde ise kendi işleri ile meşgul olurlar. Yahya Efendi, mukabele günleri tekkeye gelenlerin “münib” ve “muhib” olmak üzere iki gruba ayrıldıklarını ifade eder. Münib, mürşidinin kendisinden biat etme sözünü aldığı ve mürşidi tarafından kendisine zikirlerin öğretildiği sâliktir. Muhib ise mürşid ile

³⁹ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 8b-9a.

⁴⁰ Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd - Mahmûd b. Şerîf (Kahire: Müessesetü Dâru's-Şa'b, 1409/1989), 350.

⁴¹ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 9b.

⁴² Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 9b.

arasında bir biatin olmadığı, sadece Allah dostlarına muhabbet duyan, hatm-i hâceğân ve cehrî zikirlerde bulunmak için tekkeye gelen kişidir.⁴³

2.2.1. Tekkede Kalan Dervişlerin Sûrî Âdâbı

Muhammed Yahya Efendi, tekkede kalan dervişlerin halini Ashab-ı Suffe'ye benzetmektedir. Sahabe-i kiram, nasıl kalbini buğz, düşmanlık ve hilekârlıktan arındırarak "Mü'minler ancak kardeşirler"⁴⁴ âyeti gereğince muhabbetle bir araya gelmişler ise dervişlerin de dünya malını ve şöhreti terk edip Allah'a ibadet ile meşgul olmayı arzularak, O'na tevekkül etmeleri gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁵

Yahya Efendi, tekkede kalan dervişlerin sohbet ve yemek esnasında birlikte bulduklarını söylemektedir. Bu beraberliğin yemeğin bereketine vesile olduğunu bir hadis-i şerife yer vermek suretiyle şöyle açıklamaktadır: Rivayet edildiğine göre Ashab-ı kiram'dan bazı kişiler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Bizler yemek yiyoruz ama doymuyoruz" deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) "Sizler ayrı ayrı yiyor olmalısınız, yemeği topluca yiyin ve (yemeğe başlarken) Allah'ın adını anın ki, bereketli olsun" buyurmuşlardır.⁴⁶ Yahya Efendi, bu hadis-i şerifi zikretmek suretiyle yemeğe besmele çekerek başlamanın ve yemeği birlikte yemenin sofranın bereketini arttıracığı hususundaki görüşünü delillendirmiştir.⁴⁷

Muhammed Yahya Efendi'ye göre, tekkede kalmak isteyen kişiler tekkelerin tembel kişilerin toplanıp miskinçe vakit geçirmesi için inşa edilmiş bir mekân olmadığını bilmelidir. Bilakis tekkeler dinî ilimleri öğrenmek, sûrî ve mânevî âdâbı tahsil etmek suretiyle kâmil bir insan olmaya vesile olan mârifetullahın öğrenileceği yerlerdir.⁴⁸ Sâlik, tarikata kendisinden önce intisap eden dervişlere saygı göstermeli, kendisinden sonra intisap edenlere ise şefkatli davranmalıdır. Kendisinde şehvet, gazap, kibir, nifak, ucb, dünya sevgisi ve hırs gibi kötü özellikler olduğunu farkettiğinde bunları, iffet, hilim, merhamet, kanaat, cömertlik ve zühd gibi övülen ahlâkî özellikler ile değiştirmelidir.⁴⁹ Sâlik, dergâhta yapılması gereken bir iş olduğunda bunu başkasının yapmasını beklemeden gücü yettiğinde kendisi yapmalıdır.

⁴³ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 10a.

⁴⁴ el-Hucurât 49/10.

⁴⁵ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 10b.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Et'ime", 17 (No. 3286).

⁴⁷ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 10b-11a.

⁴⁸ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 11a-11b.

⁴⁹ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 11b-12a.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

Böylece dergâhta yediği lokmayı kendine helal ettirmiş olur. Bu yaptığı hizmetin şeyh veya dergâhtaki kişilerin şahsına yönelik değil bilakis Allah rızası için yapılan bir amel olduğunu bilmelidir.⁵⁰

Yahya Efendi'ye göre sâlik ibadet hususunda bir gevşeklik hissettiğinde boş işlerle uğraşması caiz olmadığından hiç değilse dergâhın bahçesine çiçekler ekerek etrafı güzelleştirmekle meşgul olmalıdır. Bu sayede sâlik “Allah’ın rahmetinin eserlerine bak”⁵¹ ve “Ey basiret sahipleri ibret alın”⁵² âyetlerinde ifade edildiği üzere etraftaki çiçeklere bakıp Allah’ın kudretini tefekkür edebilecektir.⁵³ Muhammed Yahya Efendi dergâhtaki sâlikin tefekkür âdâbını çiçek tohumu örneğinden hareketle şu şekilde açıklamaktadır. Sâlik, dergâhın bahçesine diktiği çiçeğin tohumuna baktığında onu renkli bir çiçeğe dönüştürecek olan İlâhî kudreti tefekkür etmeye başlar. Bu sırada sâlik toprağa düşen o küçük çiçek tohumu gibi kendi kalbine de Allah’ın tevhid tohumunu düşürmesini bekleyerek İlâhî mârifete ulaşmayı umar. Ancak bu bekleyişi sırasında Cenab-ı Hakk’ın inayetine nâil olmadığında bunun sebebinin ibadetlerindeki kusurlu halinde aramalıdır. Sâlik, İlâhî mârifete ulaşmak için Allah’a ibadet ve kulluğa devam etme hususunda gayret göstermelidir.⁵⁴

Sâlikin şeriata uygun olarak çalışıp kazanması ve bu şekilde geçimini sağlaması önemlidir. Ayrıca elde ettiği kazancın tasarrufunda cimrilikten kaçınması ve cömert olması gereklidir. Sâlikin, “Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler”⁵⁵ âyetindeki övülen kişilerden olması için kazancını ihtiyaç sahipleri ile paylaşmaya gayret etmesi elzemdir.⁵⁶

Yahya Efendi'ye göre dergâhta dikkat edilecek âdâb esaslarından biri de dergâha zengin ya da fakir bir kişi geldiğinde onlara ikramda bulunmak, misafir olan bu kişilerin gönlünü hoş tutup, kötü muamelede bulunmaktan kaçınmaktır. Bir diğer husus ise sâlikin derviş kardeşlerinden biri hasta olduğunda gücü yettiğince ona hizmet etmesidir.⁵⁷

⁵⁰ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 12a.

⁵¹ er-Rûm, 30/50.

⁵² el-Haşr, 59/2.

⁵³ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 12b.

⁵⁴ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 12b-13a.

⁵⁵ el-Haşr, 59/9.

⁵⁶ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 12a-12b.

⁵⁷ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 13a.

Muhammed Yahya Efendi, dergâhtaki ibadet âdâbı hakkında da bazı hususlara dikkat çekmektedir. Yahya Efendi'ye göre vakit namazlarının cemaat ile kılınmasına özen gösterilmelidir. Cemaatle namaz kılmak sünnet-i müekkede olduğundan imamın bulunmadığı zamanlarda dahi cemaat terk edilmemelidir. Dervişler sabah namazını edâ ettikten sonra işrak namazını kılincaya kadar mescidde beklemelidir. Yemeklerini namaz sonrasında mescidden ayrılarak yiyebilirler. Bundan sonra tarikata yeni intisab etmiş olan sâlikler dergâhın bahçesini temizler ve pazara gidip dergâhın ihtiyacı olan şeyleri alırlar. Muhammed Yahya Efendi burada bir hususa dikkat çekmektedir. Pazara giden derviş, nazar ber-kadem halinde, etrafına bakınmayarak zikir ile meşgul olmalı, Cenâb-ı Hak'tan gafil olmamalıdır. Çünkü etrafa bakınmak kalbin başka şeylerle dolmasına sebep olur. Bu da derviş için tehlikeli bir durumdur. Tarikatın kıdemli müntesibi olan sâlikler ise söz konusu vakitte bir süre kaylûle yaparlar. Öğle namazını cemaatle kıldıktan sonra maişetlerini temin etmek için mesleklerini icra ederler. İkinci vakti girince namazlarını cemaatle kılıp güneş batıncaya kadar murâkabe halinde olurlar. Mertebesi daha yüksek olanlar nefy ve isbât ile, mertebesi düşük olanlar ism-i Celâl ile, mertebesi daha da düşük olanlar ise zikir, istiğfar, salât ve selâm ile meşgul olurlar. Dervişler, akşam namazını edâ edip yemekten sonra seyr ü sülûk ve sünnet-i seniyye konularında sohbet ederler. Sohbet esnasında yalan, laf taşıma ve giybet gibi fiillerden kaçınılmalıdır. Dervişler, yatsı namazı vakti girince cemaat ile namazlarını kıldıktan sonra hatm-i hâcegân yaparlar. Akabinde herkes odasına geçer, biraz uyuduktan sonra gecenin yarısında uyanarak abdest alıp evrâd ve ezkâr ile meşgul olurlar. Sabah namazı vakti girince dervişlerden birisi ezan okur ve cemaatle namazlarını kılarlar.⁵⁸

Muhammed Yahya Efendi âdâb-ı sûrî bahsinde yemek âdâbına da yer vermiştir. Burada ilk olarak yemek âdâbının bilinmesi gereken genel kurallarını zikretmektedir. Bunların başında lokmanın helal olması gelmektedir. Ayrıca yemeği yer sofrasında yemek, yemek esnasında sofradan kalkıp gezinmemek, doymadan sofradan kalkmak, yemeği Allah'ın emirlerine uymak ve takvalı olmak niyeti ile yemek, verilen rızka ve sofradaki yemeğe razı olmak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti üzere yemeği hep birlikte yemek gibi genel âdâb esaslarına dikkat çekmektedir.⁵⁹

Yahya Efendi, yemek sırasında dikkat edilmesi gereken âdâb esaslarına da değinmektedir. Bunlar, yemeğe besmele ile başlamak, yemeğin

⁵⁸ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 13b-14a.

⁵⁹ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 14a.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

sonunda Allah'a hamd etmek, sağ elle yemek, yemeğe tuz ile başlayıp tuz ile bitirmek, lokmayı küçük almak ve iyice çiğnmeden yutmamak, lokmayı yutmadan yeni bir lokma almamak, yemeği kötülememek, her zaman önünden yemek, ekmeği bıçakla kesmeyip elle koparmak, sıcak olan yemeğin soğuması için yemeğe üflememek, çekirdekli meyve yenildiğinde çekirdeğini meyvenin içine karıştırmamak, yemek esnasında gerekmedikçe çok su içmemek, su içildiğinde ise kâseyi sağ elle tutup besmele çektikten sonra suyu yudumlayarak içmek, yemekten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duası ile Cenâb-ı Allah'a hamd ve şükrederek sofradan kalkmak ve elleri yıkamaktır.⁶⁰

Muhammed Yahya Efendi, sofrâ âdâbına dair başka kurallara da dikkat çekmektedir. Bunlar, şeyhten önce yemeğe başlamamak, eğer şeyh yoksa dervişlerin en kıdemlisinden sonra yemeğe başlamak, yemek esnasında sâlihlerin yeme-içme ile ilgili menkıbeleri hakkında konuşmak, sofradaki diğer kişilerden fazla yemek, yanındaki kişilere yemek yemeleri hususunda ısrar etmemek, sofradaki kişilerin yüzüne dikkatle bakmamak, kişileri rahatsız edecek çirkin davranışlardan uzak durmak, yemeğin sonunda dua okunmadıkça sofradan kalkmamak, yemekten sonra şeyhin yanında hep birlikte kahve içmektir.⁶¹

Muhammed Yahya Efendi'ye göre dervişler yemekten sonra hücrelerine çekilerek zikir ve virdleriyle meşgul olmalı, dergâh bahçesinde dolaşırken gürültü yaparak zikirle meşgul olan dervişleri rahatsız etmemelidir. Hatta yürürken ses çıkartan nalçalı ayakkabı giymemelidir.⁶²

2.2.2. Tekkeye Mukabele Günleri Gelen Dervişlerin Sûrî Âdâbı

Muhammed Yahya Efendi, sâlikin bir şeyhe biat eden bir derviş gördüğünde onun hangi tarikata müntesip olduğuna bakmaksızın kendisine güler yüz göstermesi gerektiğini söylemektedir. Aynı zamanda sâlikin, kendi şeyhine saygı gösterdiği gibi diğer tarikat şeyhlerine de saygı göstermesi gerektiğini zikretmektedir.⁶³

Muhammed Yahya Efendi'ye göre sâlik, bir dervişin ihtiyacını farkettiğinde gücü yettiğince malıyla ve bedeniyle ona yardımcı olmaya

⁶⁰ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 14b.

⁶¹ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 14b-15a.

⁶² Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 15a; Bu konuda ayrıca bk. Birol Yıldırım, *Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkanı: Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019), 292-293; Birol Yıldırım, *Alvarlı Muhammed Lutfî Hayatı ve Hulâsatu'l-Hakâyik Adlı Eserindeki Ahlakî Unsurlar* (Erzurum: Ertual Akademi Yayınları, 2016), 35-95.

⁶³ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 15b.

çalışmalıdır. Diğer tarikatların da dervişlerine sıdk ve ihlâs ile muamelede bulunup hiç kimseye buğz ve haset etmemelidir. Allah dostlarından birini diğerine üstün tutmamalı, hepsini büyük kabul etmelidir. Bu mertebede olan sâlik kendisini herkesten aşağı görüp başkalarını üstün saymalıdır.⁶⁴

Yahya Efendi, sâlikin mukabele gününe katılmayı farz ibadet gibi önemsemesi gerektiğini ve dergâhın hizmetinde bulunmayı diğer işlerine tercih etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sâlikin mukabele günü dergâha giderken elinde yeşil bir yaprak dahi olsa bunu dergâha götürüp hediye etmesinin önemine dikkat çekmektedir. Muhammed Yahya Efendi'ye göre sâlik, dergâha geldiğinde şeyhin izni olması halinde bir süre huzurda oturmalı, akabinde dışarı çıkıp dergâhtaki kardeşleri ile musafaha etmeli ve ardından dergâhın bir hizmetinde bulunmaya gayret etmelidir. Sâlik, bu hizmeti kendisi için bir lütuf telakki etmeli, mürşidinin kendisinden razı olmasına vesile bir amel olarak görüp Allah'a hamd etmelidir. Ayrıca Yahya Efendi, sâlikin bu hizmetinden dolayı enâniyet göstermesinin amelini zıyan edeceğine dikkat çekmektedir.⁶⁵

Muhammed Yahya Efendi, sâlikin bu konulardaki âdâblara dikkat etmesini vacip derecesinde görmektedir. Sâlikin bu hususlardan birinde eksik davranması halinde istiğfarda bulunması, zikir ve evrâdına devam ederek mâneviyat yolunda ilerlemeye gayret etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁶⁶

Sonuç

Tasavvuf erbabının üzerinde durduğu kavramlardan biri de âdâb'dır. Söz konusu çevreler, edep/âdâbı kavramsal olarak ele almaktan daha ziyade bunu ulaştırılması gereken bir amaç olarak görmüşler ve hayatlarının tüm safhalarına tatbik etmeye çalışmışlardır. Âdâba riayet etmenin kişiyi Hakk'a ulaştıran araçlardan biri olduğuna inanmışlardır. Bu sebeple ilk dönemlerden itibaren âdâb ve erkân ile alakalı eserler kaleme almışlardır. Bu eserler tasavvuf yolunda yürüyenlere seyr ü sülûklarında rehberlik etmiştir.

19. yüzyıl Nakşî-Müceddidî şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, ihvanının talebi üzerine onlara seyr ü sülûklarında lazım olan âdâb ve erkânı anlatan *Mir'âtü'l-mübtedî* isimli eserini yazmıştır. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi, İstanbul surları dışındaki Otakçılar mevkiinde bulunan Mustafa Paşa Tekkesi'nde 1848'den ölüm tarihi olan 1880'e kadar 32 sene postnişinlik yapmıştır. İrşad faaliyetlerinin yanı sıra Mustafa Paşa

⁶⁴ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 15b.

⁶⁵ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 15b-16a.

⁶⁶ Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* (Belediye Yazmaları, 001113), 16a.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, *Mir'âtü'l-mübtedî* Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

Tekkesi'nde kurduğu basımhanede matbaacılık da yapmıştır. Bu matbaada çok sayıda eserin basılmasına öncülük etmiştir. Bu işle meşgul olmasında, muhtemelen eserinin birçok yerinde dile getirdiği üzere çalışıp el emeğiyle helalinden kazanmanın faziletli bir davranış olduğu söylemi etkili olmuştur. Yine kendisi tekkelerin miskin kişilerin meskeni olmadığını söyleyerek bu fiiliyle üretmenin değerine ve devlete ekonomik olarak bağımlı olmadan ayakta durmanın önemine dikkat çekmek istemiştir. Kendisi bugün tam olarak bilinmese de yaşadığı dönemde gerek irşad faaliyetleriyle gerekse de matbaacılığı ile tanınan bir zâttır.

Çalışmada Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin tarikat âdâb ve erkânıyla alakalı *Mir'âtü'l-mübtedî* adlı eseri ele alınmıştır. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi'nin hayatı ve eseri hakkında bilgi verildikten sonra tekke âdâbı hakkındaki görüşleri üzerinde durulmuştur. Şeyh Seyyid Muhammed Yahya Efendi *Mir'âtü'l-mübtedî* adlı eserinde âdâbı, sûrî ve mânevî olmak üzere iki kısma ayırarak incelemiştir. Sûrî âdâbı kısaca anlatarak burada sâliklerin tekkede uyması gereken âdâb ve erkândan bahsetmiştir. Ancak *Mir'âtü'l-mübtedî*'de daha çok mânevî âdâb üzerinde durmuştur. Tarikat âdâbına riayet edilmesini vacip derecesinde görmüştür. Sâlikin âdâb kaidelerinden birinde eksiklik göstermesi halinde istiğfarda bulunması, zikir ve evrâdına devam ederek mâneviyat yolunda ilerlemeye çabalaması gerektiğini söylemiştir.

Kaynakça

Altuntaş, Zeynep. "Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şatırzade/Meşrebzade Mehmed Arif Efendi". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*. ed. Şenol Saylan - Betül Saylan. 1/65-79. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

Arslan, Mehmet. “Müellifi Bilinmeyen Sûrnâme I”. *Osmanlı Saray Düşünleri ve Şenlikleri*. mlf. Anonim. 7/183-196. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2011.

Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer. *el-İmta' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti's-semâ'*. thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâ'îl eş-Şâfi'î. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.

Bereketzâde, İsmail Hakkı. *Yâd-ı Mâzî*. haz. Mümtaz Habib Güven. İstanbul: Nehir Yayınları, 1997.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Kamil Kepeci [KK.d.]*. No. 6290.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 6. Basım, 2014.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 23. Basım, 2006.

Haskan, Mehmet Nermi. *Eyüpsultan Tarihi*. İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi, 2. Basım, 1996.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.

Kâşânî, Abdürrezzak. *Letâ'ifu'l-a'lâm fi işârâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 4. Basım, 2015.

Korkusuz, M. Şefik. *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

Köseoğlu, Mehmed Akif. *İstanbul'un 100 Tekkesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, 2016.

Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

◆ 19. Yüzyıl Nakşî-Müceddidî Şeyhlerinden Seyyid Muhammed Yahya Efendi, Mir'âtü'l-mübtedî Adlı Eseri ve Tekke Âdâbına İlişkin Görüşleri

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülslâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdülhalîm Mahmûd - Mahmûd b. Şerîf. Kahire: Müessesetü Dâru's-Şa'b, 1409/1989.

Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. haz. Ali Aktan - Abdülkadir Yuvalı - Mustafa Keskin. 4 Cilt. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1995.

Muhammed Yahya Efendi. *Mir'âtü'l-mübtedî*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, 001113.

Necmüddin Kübra. *Usûlu Aşere (Tasavvufî Hayat)*. çev. Mustafa Kara. İstanbul: Dergah Yayınları, 4. Basım, 2015.

Serrâc, Ebû Nasr Tûsî. *el-Lüma' (İslam Tasavvufu)*. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.

Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980.

Uludağ, Süleyman. "Âdâbü'l-Mürîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/336-337. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012.

Varol, Muharrem. "19. Yüzyıl İstanbulu'nda Bazı Tekkelerin Matbaacılık Faaliyetleri". *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* 42 (2013), 317-347.

Yıldırım, Birol. *Alvarlı Muhammed Lutfî Hayatı ve Hulâsatu'l-Hakâyik Adlı Eserindeki Ahlaki Unsurlar*. Erzurum: Ertual Akademi Yayınları, 2. Basım, 2016.

Yıldırım, Birol. *Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkanı: Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2019.

Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Basım, 2021.

Zâkir Şükrî Efendi. *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und Ihre Scheiche, (Mecmu'a-ı Tekaya)*. haz. Mehmet Serhan Tayşi - Klaus Kreiser. Freiburg: y.y., 1980.